

Юридичні науки

УДК 341.21

Пулик Василь Михайлович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Пулык Василий Михайлович

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Pulyk Vasyl

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

**МІЖНАРОДНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ
МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТЬ ФИЗИЧЕСКОГО
ЛИЦА**

INTERNATIONAL CAPACITY OF PHYSICAL PERSONS

***Анотація.** Досліджено генезис та розвиток міжнародної правосуб'єктності індивіда в доктрині міжнародного права.*

***Ключові слова:** міжнародна правосуб'єктність, фізична особа, суб'єкт міжнародного права.*

***Аннотация.** Исследованы генезис и развитие международной правосубъектности индивида в доктрине международного права.*

***Ключевые слова:** международная правосубъектность, физическое лицо, субъект международного права.*

***Summary.** Genesis and development of the international legal personality in the doctrine of international law are investigated.*

***Key words:** international personality, individual, subject of international law.*

Постановка проблеми. Система сучасних міжнародних відносин зазнає в умовах глобалізації радикальних змін, за якими теорія міжнародного права не завжди встигає. При цьому одним з найважливіших питань в теорії міжнародного права залишається визначення його суб'єктів. Серед науковців невирішеним залишається питання віднесення фізичної особи до суб'єктів міжнародного права та визнання за нею міжнародної правосуб'єктності.

Аналіз останніх досліджень. У науці міжнародного права питання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи вивчали такі дослідники як О. В. Тарасов, М. А. Баймуратов, А. І. Ковлер, П. М. Рабінович, В. Г. Буткевич, М. В. Шугуров, В. В. Завальнюк та інші.

Метою статті є визначення наявності чи відсутності міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб на основі аналізу доктрини міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Класичне міжнародне право суб'єктами права та міжнародних відносин визнавало виключно держави, міжурядові міжнародні організації та народи, які борються за самовизначення. Суттєві зміни у міжнародному гуманітарному праві, що відбулися після Другої світової війни, зокрема, визнання людини суб'єктом міжнародних злочинів та злочинів міжнародного характеру поставило на порядок денний питання про правосуб'єктність людини у міжнародному праві [1, с. 44].

Деякі дослідники дійшли висновку, що Міжнародний військовий трибунал (МВТ) визнав людину суб'єктом міжнародного права, позиція інших залишилася незмінною: людина за жодних обставин не може вважатися суб'єктом міжнародного права. Прихильники третьої точки зору намагалися знайти компроміс, визнаючи фізичну особу учасником конкретних міжнародно-правових відносин, але відмовляючи їй у статусі суб'єкта міжнародного права [2, с. 200].

У радянській доктрині визнання людини учасником міжвладних відносин та суб'єктом міжнародного права розглядалися як спроба втручання у внутрішні справи держави. Такі погляди залишалися і у вітчизняній науці міжнародного права, проте тенденція, що спостерігається сьогодні, свідчить про розширення прямого доступу індивідів у міжнародні органи. Це пов'язано зі зростаючим прагненням до захисту прав людини за допомогою міжнародних механізмів. На думку Рабіновича П.М., сам по собі такий доступ не перетворює їх на суб'єктів міжнародного права, а означає лише те, що учасники відповідного договору беруть на себе взаємне зобов'язання забезпечити цей доступ наявними в їхньому розпорядженні правовими й організаційними засобами [3].

Так, Шугуров М.В. вважає, що в міжнародному праві немає заборони наділяти індивідів міжнародною правосуб'єктністю, і вирішення цього питання визначається наміром договірних держав. Наявність у індивідів міжнародної правосуб'єктності пов'язується з наданням їм можливості прямого доступу в міжнародні органи як позивачів, відповідачів тощо [4, с. 7].

Визнання за фізичною особою міжнародної правосуб'єктності можна зробити через такі її елементи як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність.

Наділення особи міжнародною правоздатністю, тобто визнання за нею прав та обов'язків, передбачених чинним правом, є лише першим кроком у визначенні ефективної правосуб'єктності. Починаючи із прийняття Загальної декларації прав людини (10 грудня 1948 р.) визнання міжнародної правосуб'єктності людини набирає в міжнародно-правовій доктрині все більшої поширеності. Найважливіше положення Декларації, що підкреслює універсальний (тобто без територіального вилучення) характер прав людини, закріплено в ст. 6, відповідно до якої «кожна

людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності. На думку Ковлера А., значення Загальної декларації прав людини полягає у тому, що правове буття людини, століттями обмежене рамками сім'ї, роду, племені, а потім держави, вперше отримало універсальний, світовий масштаб. Індивід перестав бути заручником держави, зберігаючи з нею, зрозуміло, постійний правовий зв'язок за допомогою громадянства. Але він отримав право, закріплене міжнародно-правовим документом, захищати свої права «через голову» держави в наддержавних органах [5,с. 34].

Наступним елементом правосуб'єктності повинна бути дієздатність, яку можна визначити як реальну здатність (можливість) суб'єкта права своїми активними правомірними діями реалізувати у відповідних правовідносинах свою правоздатність, набувати і здійснювати свої суб'єктивні права, створювати для себе і виконувати свої суб'єктивні юридичні обов'язки. Ковлер А. наводить слушну думку зарубіжного вченого Ж. Селля, який вважав неприпустимою тезу про те, що захист прав людини повинен забезпечуватися винятково в системі держав, до яких громадяни «приписані». Загальне міжнародне право повинне мати своїм джерелом індивідуальну правову компетентність [5,с. 31].

У комплексі таких прав та обов'язків вирішальне значення має право звернення людини до міжнародних судових та контрольних конвенційних органів зі скаргами та іншими заявами. Так, наприклад, на підставі багатьох міжнародно-правових актів з прав людини фізична особа має право звертатися в позасудові (Комітет з прав людини, Рада ООН з прав людини та ін.) та судові (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини) міжнародні органи за захистом своїх прав [6, с. 21].

Прискоренню утвердження ідеї про міжнародну правоздатність індивіда сприяла необхідність засудження лідерів нацизму за вчиненні

злочини. Тоді і виявилася третя сторона правосуб'єктності: міжнародна деліктоздатність – здатність суб'єкта права відповідати за вчинені ним злочини (правопорушення) [5, с. 31]. Нюрнберзький процес продемонстрував те, що фізична особа може бути притягнута до міжнародної кримінальної відповідальності. Більше того, Статутом Міжнародного кримінального суду було визначено, що така відповідальність може покладатися виключно на фізичних осіб, що закріплено ч. 1 ст. 25: «Суд володіє юрисдикцією щодо фізичних осіб згідно з цим Статутом». Зазначимо також таку антропологічну властивість Статуту МКС, як врахування віку, з настанням якого є можливим притягнення людини до міжнародної кримінальної відповідальності. За ст. 26 Статуту МКС з юрисдикції Суду виключаються особи, які не досягли 18-річного віку на момент передбачуваного вчинення злочину [6, с. 21].

Не можна не погодитись з думкою Тарасова О. В. про те, що притягнення фізичної особи до міжнародної кримінальної відповідальності безпосередньо на підставі норм міжнародного права у спеціально створеному для цього міжнародному кримінальному судовому органі є яскравим підтвердженням міжнародно-правової деліктоздатності особи як суб'єкта міжнародного права [2, 201].

У ході Нюрнберзького процесу проблема обвинувачення полягала в обґрунтуванні одночасної міжнародно-правової відповідальності головних військових злочинців як фізичних осіб і Німеччини як суверенної правової особи. На думку обвинувачення, «в даному випадку не лише гітлерівська держава порушила норми міжнародного права, наслідком чого є заходи, прийняті щодо держави, а й окремі фізичні особи, здійснюючи ці акти порушень, персонально вчинили кримінальні злочини, за які вони згідно зі Статутом Трибуналу підлягають кримінальній відповідальності перед Міжнародним військовим трибуналом» [7, с. 476].

Трибунал підтримав позицію обвинувачення й відкинув доктрину «державного акта», що нібито захищає фізичних осіб від кримінального покарання. Вирок свідчить: «Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які вчиняють такі злочини, можуть бути дотримані настанови міжнародного права» [7, с. 609].

Не дивлячись на такі вагомні аргументи на користь визнання за фізичною особою міжнародної правосуб'єктності, для низки зарубіжних теоретиків каменем спотикання залишається «теорія визнання», що відводить активну роль державі: без визнання державою своїх зобов'язань із забезпечення прав людини ці права, як і сам статус особи, будуть нічим іншим, як ліберальна фікцією. Щоправда, деякі теоретики-міжнародники великодушно дарували приватним особам статус «несуверенних суб'єктів міжнародного права», або, як це зробив Міжнародний Суд ООН у своєму Консультативному висновку 1949 р., винайшовши поняття «відносна правосуб'єктність», що є синонімом обмеженої правоздатності [5, с. 36].

Звичайно, визначені в численних міжнародно-правових актах з прав людини права і свободи фізичних осіб є передусім проявом суверенної волі держав. Втім на думку В. Завальнюка, для міжнародної правосуб'єктності суттєвим є не те, ким розроблені права та обов'язки, а їхня суть. Так, обов'язки фізичних осіб не вдаватися до піратства, не використовувати незаконно прапор впливали з міжнародних звичаїв, які лише в 1982 р. були кодифіковані в конвенціях. За злочини проти миру, проти людяності відповідальність у статуті Міжнародного воєнного трибуналу (Нюрнберг) було передбачено вже після їх вчинення. Відповідальність за повітряне піратство та викрадення літаків передбачена цілою системою міжнародних конвенцій [6, с. 22].

На користь визнання міжнародної правосуб'єктності фізичної особи Тарасов О. В. у своїй монографії навів наступні тези. По-перше,

міжнародна судова практика не раз підтверджувала Нюрнберзькі принципи. Якби міжнародне право не помічало фізичних осіб за оболонкою суверенної особи, то не було б необхідності в міжнародно-правовому захисті самої особистості глави держави, глави уряду, глави міністра закордонних справ, дипломатичного агента та інших посадових (фізичних) осіб, що здійснюють зовнішньополітичну діяльність. Достатньо було б захисту тільки самої суверенної особи. По-друге, не можна всіх фізичних осіб, крім державних службовців розміщувати усередині персонативної правової форми суверенної особи, оскільки вони знаходяться на загальносистемному рівні національно-правової або міжнародно-правової системи зі своїм загальносистемним правовим статусом [8, с.213].

Перехід із рівня фізичної особи, що здійснює само репрезентативну діяльність як посадова особа, на рівень корпоративного або державного органу, а потім на загальносистемний рівень юридичної або суверенної особи повинен нівелювати, а, навпаки, обов'язково припускати правосуб'єктність фізичної особи [8, с.215].

Висновок. Зважаючи на вищевикладене, фізична особа самостійно не створює і не реалізовує міжнародні права та обов'язки, не може бути учасником міжнародних міжурядових організацій, а в Міжнародному Суді ООН її інтереси може захищати лише держава. Тому, людина не є повноправним суб'єктом міжнародного права та залишається залежною від суверенної влади держав – учасниць міжнародних договорів та правозахисних організацій.

Література

1. Буткевич В. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда / Право України. – 2010. – № 2. – С. 44–54.

2. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці нюрнберзького трибуналу / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 115. – С. 200-206. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2011_115_26.
3. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабінович. – К.: Атіка, 2004. – 464 с.
4. Шугуров М. В. Международно-правовая политика в области прав человека: проблема доктринального обоснования / Правовая политика и правовая жизнь. – 2005. – № 3. – С. 6–12.
5. Ковлер А.І. Індивід як суб'єкт міжнародного права (повернення до дискусії) / А.І. Ковлер // Міжнародне право. – 2012. – №1. – С.27-50
6. Завальнюк В. Міжнародно-правовий вимір правового буття людини / В. Завальнюк // Юридичний вісник. – 2013. – № 3. – С. 17-24. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2013_3_6.19.
7. Нюрнбергский процесс: Сб. материалов: В 8-ми т. – Т.8 / Отв. ред. Н.С. Лебедева. – М.: Юрид. лит., 1999. – 792 с.
8. Тарасов О.В. Суб'єкт міжнародного права: проблеми сучасної теорії: монографія / О.В. Тарасов ; НЮУ ім. Я. мудрого. – Харків: Право, 2014. – 512 с.